

ΤΙ
 ΚΑΝΟΥΝ
 ΟΙ
 ΛΈΞΕΙΣ

Από τον ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Ποίηση, κατά της λύπης

Δήμητρα Κωτούλα,
*Θα ήσουν παντελώς
 ανημέρασιτος – Ποιήματα
 της Λευκής σελίδας,
 Πατάκη, Αθήνα 2021, 92 σελ.*

Επιτρέψτε μου, στην αρχή, κάποιες διευκρινίσεις που μου φαίνονται απαραίτητες. Κι αν, σε κάποιο βαθμό, μοιάσουν να εμπίπτουν στην περιαιτιολογία, παρακαλώ για την υπομονή σας – και, κυρίως, για την κατανόησή σας: θεωρώ υποχρέωση ενός κριτικού να εκθέτει τη στάση του, τον τρόπο εργασίας και τα κριτήριά του.

Γιατί, λοιπόν, η παρούσα κριτική, αντί να είναι άλλο ένα κείμενο φιλοξενούμενο στο περιοδικό, φέρεται να εγκαινιάζει («1») μια σειρά (που, παρότι όχι κατ' ανάγκη τακτική, ελπίζει να προσφέρει πολλά επεισόδια), και μάλιστα με τον φαινομενικά απλοϊκό τίτλο «Τι κάνουν οι λέξεις»;

Μια πρώτη απάντηση θα μπορούσε να είναι: μα είναι υποχρέωση του μέλους της «Επιστημονικής [sic] Επιτροπής» του περιοδικού που έχει ως «υπευθυνότητά» του την «Ποίηση» να γράφει κριτική για την ποίηση-ιδανικά, τακτικά-αλλά έστω και μια στο τόσο! Υποχρέωση δε, που ουδόλως έχει πληρώσει μέχρι τούδε. Ορθή, πιθανώς, η απάντηση, αλλά σημαντική και η συμπλήρωσή της: η κριτική αποτίμηση της τέχνης μπορεί να ασκηθεί με ποικίλους τρόπους. Όπως, για την ποίηση σε τούτο το περιοδικό, με την επιλογή και την επιμέλεια των ποιημάτων που δημοσιεύονται σε κάθε τεύχος (άρα και –εξυπακουείται– με την απόρριψη άλλων) – με την ολιγόλογη επισήμανση, δις του έτους, αξιανάνγνωστων ποιητικών βιβλίων- και με την πρόσκληση προς (συγκεκριμένες/ους, κρινόμε-

νες/ους ως κατάλληλες/ους) συγγραφείς να συντάξουν κείμενα περί (συγκεκριμένων, κρινόμενων ως αξίων λόγου) ποιητικών βιβλίων. Στις τρεις αυτές κριτικές λειτουργίες, έχω τωόντι ανταποκριθεί, από τον Αύγουστο του 2013, όταν απεδέχθη τη σχετική τιμητική πρόσκληση του διευθυντή του περιοδικού. (Ο οποίος, βεβαίως, εξακολουθεί να ασκεί το δικαίωμά του να εγκρίνει την δημοσίευση αφενός επιπλέον ποιημάτων –σπάνια, είναι η αλήθεια– και αφετέρου –πολύ συχνά, αυτό– άλλων κειμένων για ποιητικά βιβλία.) Ωστόσο, μέχρι σήμερα, δεν ένιωθα ότι ο χρόνος (και η τελειοθηρία) μου επέτρεπαν να ανταποκριθώ στη συγγραφή εκτενών κριτικών κειμένων με όση σοβαρότητα έχω αντιμετωπίσει κάθε ανάλογο κείμενό μου, αρχής γενομένης το 1995 στο περιοδικό *Αντί* και φτάνοντας μέχρι τις μέρες μας στο περιοδικό *ΦΡΜΚ*.

Άρα, πού βρέθηκε τώρα χρόνος; Άμα πειστείς, βρίσκειται. Τότε, πόθεν η πίεση;

ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΛΑΥΣΗ

Μήπως από κάτι τάχαμου προκλητικά κελεύσματα κάποιων καθ' ύλην αρμοδίων προς τις ποιήτριες και τους ποιητές «της γενιάς μου», «να γράφουμε μόνοι μας για τα βιβλία μας» (γιατί εκείνες/οι «δεν ευκαιρούν»- αναληθές, εξάλλου) ή να «γράφουμε επιτέλους κι εμείς καμιά κριτική», προτροπή που περισταίνει ότι αγνοεί την ύπαρξη, εδώ και πολλά χρόνια, τωόντι κριτικών κειμένων –και όχι «βιβλιοπαρουσιάσεων»– από ποιήτριες και ποιητές «της γενιάς μου»;

Από κάτι βασικότερο και ουσιωδέστερο απορρέει η «εκκίνηση» αυτή: από τη σταδιακή ωρίμανση της επιθυμίας μου –της ανάγκης– να μοιράζομαι και δι' αυτής της οδού, συστηματικότερα, τη χαρά μου κατά τη συνάντηση αξιόλο-

γων ποιημάτων, και την απόλαυση κατά την ανάγνωσή τους. Να μοιράζομαι χαρά και απόλαυση, όχι «μπρεσιονιστικά», αποφαιτικά ή αισθηματολογικά, αλλ' αποπειρόμενος να περιγράψω και να εξηγήσω τις αιτίες τους, όπως εγώ τις κατανοώ. Όστε να συστήνω και να αναδεικνύω ποιητικά βιβλία που θεωρώ σημαντικά, όχι βέβαια για την Ιστορία της Λογοτεχνίας μας (αυτή είναι δουλειά άλλων προσώπων και μελλοντικών εποχών), αλλά ως έργα τέχνης. Δηλαδή ως πηγές, ακριβώς, απόλαυσης και γνώσης, για μας, σήμερα. Απόλαυσης για τις αισθήσεις, το νου και την ψυχή – συγχρόνως και αξεδιάλυτα.

«Να τα αναδεικνύω», μιλώντας γι' αυτά με τους όρους της τέχνης τους, και όχι με όρους που ανήκουν σε άλλα πεδία: στην πολιτική, π.χ., στην κοινωνιολογία ή στη θεολογία. Εξηγώντας, άρα, γιατί τα θεωρώ αξία λόγου, ανεξαρτήτως των θεμάτων που πραγματεύονται. «Να συστήνω»: δηλαδή να προσφέρω, σε κάποιο βαθμό και κατά περίπτωση, ένα σχέδιο ή ορισμένους δείκτες ανάλυσης, παρακολούθησης, κατανόησης. Ανάλυσης των τρόπων με τους οποίους είναι φτιαγμένα τα βιβλία αυτά, και κατανόησης – που να οδηγούν αμφοτέρως στην αναγνωστική απόλαυση, και, ει δυνατόν, να τη μεγεθύνουν.

Πιστεύω όντως πως η κατανόηση είναι μία από τις οδούς προς τη μεγεθυμένη απόλαυση. Και «αντιστρόφως»: ότι η απόλαυση είναι μια βαθύτερη, μη έλλογη, εννόηση. Εξού και ο εκ πρώτης όψεως «απλοϊκός» τίτλος της στήλης: «Τι κάνουν οι λέξεις». Που σημαίνει: *τι πετυχαίνουν* τα ποιήματα διά των λέξεων- *πώς όσον* οι λέξεις τους- *πώς επιδρούν* πάνω μας τα ποιήματα, *χάρη* στις λέξεις τους. Στις λέξεις τους, όχι στις ιδέες- οι καλύτερες ιδέες, ενοαρκωμένες λεκτικά με *ποιητικούς* ακατάλληλο τρόπο,

δεν έχουν καμιάν (επί)δραση.

Κλείνοντας την αναγκαία αυτή, καθώς μου φάνηκε, μακρηγορία:

Η στήλη δεν δύναται ούτε φιλοδοξεί να καλύπτει σύμπασα την εκδοτική εμφάνιση ποιητικών βιβλίων- ούτε καν του μεγαλύτερου όγκου της, λόγω προφανών και εύλογων περιορισμών ενημέρωσης (από τους εκδοτικούς οίκους – γιατί η προσωπική εμμονική αναζήτηση στα βιβλιοπωλεία δεν αρκεί), χρόνο και χώρο. Πέραν τούτων, ισχύει πάντα και το μότο της σπουδαίας αμερικανίδας ποιήτριας Μαριάν Μουρ (1887-1972) στη συγκεκριμένη έκδοση των ποιημάτων της, απ' όπου είχε αποκλείσει κάποια και όπου είχε ξαναδουλέψει άλλα, ενίοτε έως δραστηκότατου ακρωτηριασμού: «omissions are not accidents». «Καμιά παράλειψη δεν είναι τυχαία». Η οιωπή –ειδικά εν μέσω οργιώδους και πολλαπλής ανεξέλεγκτης εκδοτικής πληθώρας– μπορεί να είναι, και αυτή, μια κριτική στάση. Λίγα βιβλία, λοιπόν, κι αυτά όχι πάντα και κατ' ανάγκη «εγκαίρους». Εξάλλου, τι θα πει «εγκαίρους», αν είχε δίκιο ο Έζρα Πάουντ λέγοντας πως η ποίηση είναι «ειδήσεις που παραμένουν επίκαιρες», «news that stay news»;

Μια τελευταία διευκρίνιση: η έκταση του κειμένου μου δεν θα σχετίζεται απαραίτητως με την αξία που αποδίδω στο εκάστοτε κρινόμενο βιβλίο- ελπίζω αυτή να προκύπτει απ' όσα γράφω, όχι απ' το πόσα γράφω. Κάθε ποιητικό βιβλίο έχει διαφορετικές απαιτήσεις κατανόησης- και πάντως είναι αναμενόμενο, διαφορετικά έργα, να με ωθούν να πω διαφορετικά πράγματα – άρα και διαφορετικής έκτασης.

Εν κατακλείδι και πάνω απ' όλα, εύχομαι να είναι αξιανάνγνωστα τούτα τα κείμενα: για να περιποιηθούν την αρμόζουσα τιμή στα βιβλία που τα γέννησαν. Και για να σας δαλεάσουν να (ξανα)στραφείτε στα ίδια τα βιβλία.

ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΩΤΟΥΛΑ

Η Δήμητρα Κωτούλα (Κομοτηνή, γενν. 1974), αν και έχει «μόλις» τρία βιβλία στο ενεργητικό της, είναι –ας το πω εξαρχής– από τις σημαντικότερες ποιητικές φωνές της γενιάς της – και όχι μόνο. Είναι επίσης δεινή και αναγνωρισμένη μεταφράστρια της αγγλόφωνης ποίησης (π.χ. εισήγαγε την ποίηση της νομπελίστριας (2020) αμερικανίδας ποιήτριας Λουίζ Γκλκ στη χώρα μας, 17 χρόνια πριν να συυπογράψει τη μετάφραση του βιβλίου της *Πιστή και ενάρετη νύχτα* με τον Χάρη Βλαβιανό (Στερέωμα, 2021), και στιβαρή δοκιμογράφος.

Ήδη με το πρώτο της βιβλίο, *Τρεις νότες για μια μουσική* (Νεφέλη, 2004), εμφανίστηκε κατέχουσα αξιοζήλευτη ωριμότητα: καλλιτεχνικής στόχευσης και πραγμάτωσης, διακριτής γλώσσας, ποιητικής σκέψης, συνθετικής ικανότητας. Σφιχτό πλέξιμο στοχασμού και λυρισμού, δουλεμένη και διόλου χαϊδευτική ή διακοσμητική μουσικότητα, υψηλό ύφος – και όλα κατορθωμένα σε βαθμό αξιοπρόσεκτο. Την ξεχώριζε επίσης η αναμέτρησή της με θέματα απαιτητικά (η θέση μας εντός της φύσης, η σχέση μας με το θείο, ο έρωτας ως απόκρημνη κορυφή, η απεύθυνση σε σπουδαίους δημιουργούς άλλων τεχνών) που δικαιωνόταν χάρη στην τέχνη της. Δι’ αυτής της «στενής πύλης» διέρχεται και πορεύεται έκτοτε, σταθερά και με αφοσίωση.

Τρία σπονδυλωτά ποιήματα απαρτίζουν το πρώτο εκείνο βιβλίο: «Τοπιογραφίες», «Διαθέσεις», «Τρεις νότες για μια μουσική» – μία ενότητα ποιημάτων («Causa artis»: κατά κύριο λόγο, ένας διάλογος με τις εικαστικές, κυρίως, τέχνες), συν ένα σπονδυλωτό ποίημα («Επεισόδια Ι-ΙΧ»), συν ένα ακόμα ποίημα («Φυγή ή Οι λέξεις»), το δεύτερο, δεκατρία χρόνια αργότερα (*Η επίμονη αφήγηση*, Πατάκη, 2017).

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ

Το τρίτο βιβλίο της, *Θα ήσουν παντελώς ανπερλόπιτος – Ποιήματα της λευκής σελίδας* (Πατάκη, 2021-βραβευμένο με το Βραβείο Ποίησης του Χάρτη και υποψήφιο για το Βραβείο Ποίησης του Αναγνώστη), χωρίζεται σε δύο μέρη: στα «Ποιήματα της λευκής σελίδας», σπονδυλωτό ποίημα σε δύο ενότητες που συνομιλούν μεταξύ τους, και στη σειρά ποιημάτων με τον γενικό τίτ-

Κωνσταντίνος Πίττας

Η Δήμητρα Κωτούλα τον Ιούλιο του 2022. Φωτογραφία: Κωνσταντίνος Πίττας.

λο «Animal Triste».

Την αφιέρωση ακολουθεί χωρίο από τους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης: ο ίδιος άγγελος που δίδαξε στους ανθρώπους πως «το πικρό είναι γλυκό και το γλυκό πικρό», τους δίδαξε και τη «γραφφή με το μελάνι στο χαρτί» – κι έτσι, «από τη γνώση τους αυτή χάνονται και με τη δύναμη αυτή, τη γραφή, ο θάνατος παίρνει εξουσία και τους σαρώνει». Θα δούμε, ωστόσο, κατά πόσο η Δήμητρα Κωτούλα προσυπογράφει, διά του βιβλίου της, τη για μας ευφάνταστη (αλλά όχι ασυλήθιστη σε πολιτισμικές περιόδους όπου η γραφή δεν μετρά πολλούς αιώνες) δοξασία πως ο θάνατος σαρώνει τους ανθρώπους διά της γραφής, ή αν –οξεδόν αντιθέτως– αποσπά από τον Προφήτη Ενώχ μόνο την ιδέα πως η γραφή είναι *δύναμη*: δύναμη ζωής, ακόμα και μετά θάνατον.

Πάντως, το σπονδυλωτό ποίημα «Ποιήματα της λευκής σελίδας» διαρθρώνεται σε δύο ενότητες αριθμημένων χωρίων: πρώτα τριάντα «Θέσεις», κατόπιν δεκαπέντε

«Αντιθέσεις». Στην αρχή, τουλάχιστον, θα εδικαιούτο κανείς, λογικοφανώς και ακολουθώντας τον τίτλο και την επιγραφή του βιβλίου, να ερμηνεύσει: «Θέσεις πιθανώς *υπέρ* της λευκής σελίδας» και «Αντιθέσεις πιθανώς *κατά* της λευκής σελίδας». Ας προκαταβάλω εδώ την πρόταση πως «υπέρ της λευκής σελίδας» δεν σημαίνει κατ’ ανάγκη «κατά της γραφής (της ποίησης)», μια και η λευκή σελίδα είναι προϋπόθεση και πρόσκληση της γραφής: θα επανέλθω σε αυτό.

Κοινός τόπος, πως η λευκή σελίδα είναι ο τρόμος κάθε συγγραφέα – μέχρι παραλύσεως. Πώς θα μπορούσε, λοιπόν, καίτοι λευκή, να (κατ)έχει «δικά της» (κατά μία ερμηνεία του τίτλου του βιβλίου) ποιήματα; Μήπως πρόκειται να διαβάσουμε ποιήματα *περί* της λευκής σελίδας; Πιστεύω πως θα φανεί ότι, στο βιβλίο της Δήμητρας Κωτούλα, αμφοτέρωτα ισχύουν ταυτοχρόνως: διαβάζουμε ποιήματα που αφορούν το (ποιητικό αλλά και υπαρξιακό) «πρόβλημα» του λευκού (του κενού: ως έλλειψης και

απουσίας, αλλά και ως δυνατότητας υποδοχής και πλήρωσης, ως προϋπόθεσης για την επίτευξη), τα οποία όμως «κατέχει», κατά κάποιον (μεταφυσικό) τρόπο, ήδη πριν τα υποδεχθεί, η ίδια η «λευκή σελίδα» της *«ανήκουν»* πριν ακόμα *υπάρξουν*.

Ίδού το εναρκτήριο χωρίο, η «[Θέση] I.»:

Ένα πεδίο διαρκούς έντασης
–χωρίς μεγάλα δράματα–
σαρώνει τη νύχτα.

Άστρα
σαν ανάσες πανάρχαιου Θεού
καρφωμένες στο άπειρο.

Υπάρχουν συνάψεις ανάμεσα
σε αλλόκοτα πράγματα.

Υπάρχει στο τραπέζι μια λευκή
σελίδα.

Οι τέσσερις στροφές του καταστρώνουν το πεδίο ολόκληρου του σπονδυλωτού ποιήματος που αρχίζει κατ’ αυτόν τον τρόπο – κατά σειράν: η φύση· ο Θεός· η ζωή (και η ποίηση)· η (πρόσκληση) στη γραφή (στην ποίηση). Διά της γραφής, η ποίηση, που θα εμφανιστεί στη *λευκή σελίδα*, θα επιβεβαιώσει ότι *υπάρχουν συνάψεις ανάμεσα σε αλλόκοτα πράγματα*. Η ύπαρξη συναφειών ανάμεσα σε αλλόκοτα πράγματα είναι ένας από τους πολλούς δυνατούς ορισμούς της ποίησης.

Συνεπώς, κρίνω σκόπιμο να τονίσω από τώρα ότι, όπως ήδη υπαινίχθηκα, τα ποιήματα αυτά δεν αφορούν αποκλειστικά τη γραφή ή την ποίηση· συγχρόνως αφορούν την ψυχική περιπέτεια και την υπαρξιακή πάλη κάθε ανθρώπου μπροστά στο *κενό* – όποια σημασία κι αν του δώσουμε. Εξού και η υιοθέτηση του αρσενικού γένους όταν η Δήμητρα Κωτούλα χρησιμοποιεί το β’ ενικό πρόσωπο: πρόκειται, θεωρώ, για ένα τέχνασμα αποστασιοποίησης της δημιουργού από το έργο της, και απειθυσής του είτε γενικώς προς κάθε άνθρωπο (ουσιαστικό αρσενικού γένους· τι να γίνει), είτε, ενδεχομένως, πιο συγκεκριμένα, προς υποθετικό άρρενα αναγνώστη, ακριβώς ώστε ρητότερα να «αποδεσμεύεται» το ποίημα από την ποιήτρια. (Διότι, βέβαια, η Δήμητρα Κωτούλα, πέρα από την προφανή–στην ποίηση και

τον δοκιμακό της λόγο– θεωρητική της επάρκεια, δεν αγνοεί ούτε στην ποιητική πράξη της τον έμφυλο λόγο: π.χ. στον μητρικό τόνο που ενίοτε υιοθετεί, ή στη θηλυκή οπτική γωνία των ερωτικών της χωρίων.)

Ο τελευταίος στίχος της «[Θέσης] I.», «Υπάρχει στο τραπέζι μια λευκή σελίδα», πρόκειται να επανεμφανιστεί, έστω ελαφρώς παραλλαγμένος, άλλες τρεις φορές μέσα στο ποίημα: στις Θέσεις «V.» και «VIII.» και στην Αντίθεση «XV.». Είναι σαν η ύπαρξη της λευκής σελίδας να κινεί και να σπηρίζει το ποίημα: είναι πρόκληση, πρόσκληση, πρόβλημα – και εντύχημα. Το ποίημα έπεται της λευκής σελίδας και τη γεμίζει, όντας η απόκριση στην εμπειρία του ανθρώπου μέσα στη φύση, απέναντι στο θείο, ανάμεσα στα πράγματα.

Στην πρώτη αυτή «Θέση», μαζί με το πεδίο του ποιήματος, δηλώνεται αμέσως και το ύφος του: ακόμη πιο λιτό και πυκνό απ' όσο μας είχε συνηθίσει η Δήμητρα Κωτούλα, αλλά και ακόμη πιο υπόγεια θερμό, ώστε να δίνει, όπως θα δούμε, λυρικές κορυφώσεις εκθαμβωτικής ομορφιάς και συγλονιστικής δύναμης.

ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

Βρήκα γόνιμη την ανάγνωση κάθε αριθμημένης «Αντίθεσης» αμέσως μετά την αντίστοιχη της «Θέση». (Η επιλογή αυτών των όρων με κάνει να φανταστώ μια πιο γενναίο-όδωρη επανέκδοση, όπου οι δύο κατηγορίες θα τυπώνονται αντικριστά: μέχρι να ολοκληρωθούν –να εξαντληθούν– οι Αντιθέσεις, αφήνοντας στην θέση τους –αντικριστά σε κάθε Θέση– μια λευκή σελίδα.)

Συχνά, εντός των Θέσεων και των Αντιθέσεων, μια λέξη ή φράση προς το τέλος τους γίνεται ο εντός παρενθέσεων τίτλος της επόμενης, ή επανεμφανίζεται εκεί σε άλλο σημείο. Όμως, ανάλογες πλέξεις υφίστανται και *μεταξύ* των δύο ενότητων: π.χ. τα «γέλια» της «[Αντίθεσης] I.» γίνονται «γέλιο» στη «[Θέση] II.» που (θα μπορούσε να) την ακολουθεί. η «υγρή» σελίδα της «[Θέσης] V.» «προοικονομεί» το «πλύσιμο» (εικάζουμε: της σελίδας) στην «[Αντίθεση] V.» τη μάλλον απαισιόδοξη «ροή του κενού» της «[Θέσης] VIII.» αντικαθιστά ο (συχνά θεωρούμενος κενός) «ουρανός» στον οποίο όμως, πιο αισιόδοξα, «μπορούμε πάντα να προσφύγουμε

[...] / σε περίπτωση αγωνίας / ή πείνας» («[Αντίθεση] VIII.»).

Ετούτη η σταθερή και πυκνή πλέξη, πέρα από αυτές τις μορφικές και δομικές συνέπειες, αποκτά ενίοτε και νοηματικές συνέπειες ακόμα πιο σημαντικές. Στην «[Αντίθεση] XI.», «το εγώ» (πιθανώς ο «νους» της αμέσως προηγούμενης) «[Θέσης] XI.», «όρθιο μαστίγιο», «υψώνει το ανάστημά του / πάνω από τη λευκή σελίδα / που υψώνει το ανάστημά της / πάνω απ' τη μαύρη άβυσσο / λες και θα μπορούσε έτσι να το υπερασπιστεί». Με μια κυκλοτερή κίνηση, η λευκή σελίδα εμφανίζεται ισχυρότερη του (ποιητικού) εγώ: ενώ αυτό (μάλλον ανοήτως, μοιάζει να) θέλει να την καθυποτάξει, εκείνη ίσως μπορεί να το προστατέψει απ' τη «μαύρη άβυσσο». Όμως, με απαλειμμένη την παρομοίωση του μαστιγίου, η «επόμενη» «[Θέση] XII.» προτρέπει (διά της χρήσεως του β' ενικού προσώπου) όχι πλέον ένα νοοκρατούμενο κι εγωϊκό «Εγώ», αλλά το «εγώ» ως ολοκληρωμα του «Εσύ»: «Επιτέλους! [...] / Όρθωσε το ανάστημά σου / σ' αυτή τη σελίδα».

Είναι, θαρρώ, σημαδιακό πως βρισκόμαστε, εδώ, μόλις τρεις Θέσεις πριν από τη σιώπηση των Αντιθέσεων: μετά τις 15 Θέσεις και Αντιθέσεις, ακολουθούν, μόνες, άνευ αντιλόγου, 15 Θέσεις. Ίδου η Σύθεση της *ποιητικής* διαλεκτικής: η «θέση» έχει προσεταιριστεί και αφομοιώσει την «αντίθεση», χωρίς να συμβιβάζεται με την κατηγορία της «Σύνθεσης». Έχει δηλαδή –σύμφωνα με τη δική μου ανάγνωση– κατισχύσει η αξία της γραφής, του ανθρώπινου επιτεύγματος, και, κρατώντας το πρωτείο της, παραμένει *Θέση* – υπέρ της ποίησης την οποία, όμως, όπως είδαμε, προσκαλεί ακριβώς η λευκή σελίδα.

Στις πρώτες 15 Θέσεις, η ανθρώπινη και ποιητική αγωνία σταδιακά κορυφώνονται. Είναι «αξιοθρήνητος» και «γεμάτος κούρελια λέξεων» και «αδρανή υλικό» ο «κήπος» του «ανθρώπινου μωλού» («[Θέση] III.»): «Τίποτα δε φαίνεται να παραπέμπει πια σε νόημα» («[Θέση] IV.»): η λευκή σελίδα «ανεμίζει στον θρόνο της / και σπάνια με ακούει» («[Θέση] VI.»): «η ζωή μοιάζει ξαφνικά ανέφικτη» («[Θέση] VII.»). Ωστόσο, ακόμα και μες στο βάσανο αυτό, υπάρχουν αφορμές αλλά και ισχυρές αιτίες παρηγορίας. Η σχέση του ποιητικού υποκειμένου με τη λευκή

σελίδα είναι παράλληλη προς αυτήν του ανθρώπου με το όνομα του Θεού: «Τι θα ήμουν άραγε / χωρίς αυτήν τη σελίδα. // Τι θα ήταν ο άνθρωπος / χωρίς τ' όνομά σου» («[Θέση] VI.»). Η ίδια η «λύπη», αν και «μη διαπραγματεύσιμη», χαρίζει «ιδέες» στο ποιητικό υποκείμενο και φτιάχνει ένα «φωτοστέφανο που ενίοτε / μουρμουρίζει κύκλους πάνω απ' το κεφάλι» («[Θέση] IX.»). Στο βασίλειο αυτής της λύπης, «κάτω βαθιά στον ιδιωτικό μου Άδη», «λέξεις βυθίζονται προς εμένα» «ο νους ετοιμάζεται» – και ας μοιάζει να μην ετοιμάζεται παρά «να αστοχήσει» («[Θέση] XI.»). Εντέλει, το ποιητικό υποκείμενο καταλήγει να «νιώθ[ει] ευγνωμοσύνη / για το λευκό [...] της σελίδας» («[Θέση] XIII.»), κι ας το εκπλήσσει πόσο «οικληρή» είναι αυτή («[Θέση] XIV.»).

Έστω και μ' αυτόν τον αποστασιοποιητικό τρόπο, περιγράφηκαν, πιστεύω, με ενάργεια η λαβυρινθώδης φύση, τα αδιέξοδα και οι παλινδρομήσεις, οι ενθαρρύνσεις και οι απογοητεύσεις, τα δώρα και οι απώλειες της ποιητικής και κάθε δημιουργικής διαδικασίας: ακόμα περισσότερο: της *υπαρξιακής συνθήκης κάθε ανθρώπου*. Μπορείτε, συνεπώς, να φανταστείτε πόσο καλύτερα το κατορθώνουν τα ίδια τα αέραια ποιήματα.

ΕΠΟΜΕΝΩΣ, ΓΡΑΦΕ

Η «κορυφαία» Θέση «XV.» (πέρα απ' την οποία δεν υπάρχουν Αντιθέσεις) καταλαμβάνεται εξ ημισείας από στίχους με πλάγια στοιχεία που, σποραδικά, έχουν αρχίσει να εμφανίζονται από τη Θέση «IV.» Αυτά τα πλάγια δεικνύουν όσα όντως γράφονται επί της σελίδας (τούτο ρητώς επικυρώνει η «[Θέση] XXIV.»), ακόμα και όσο σοβεί η μάχη με τη «λευκή σελίδα», ακόμα και όσο το ποιητικό υποκείμενο νιώθει αδύναμο και κλονιζόμενο. Και οι στίχοι με πλάγια είναι –όχι τυχαία– πυρήνες σπάνιου, υψηλού λυρισμού – π.χ.: «*Αθηκτική στις σπασίσεις της σιωπής / μια φλαμουριά ανοίγει κατάματα στον ουρανό*», «*Μια ρομαλέα αγριομέλισσα / διερευνά τέμνοντας το παρόν*», «*Μέρες περνούν με τα ταφιάδενια τους ενδύματα*». Ό,τι λοιπόν όντως γράφεται στη λευκή σελίδα, ό,τι κατισχύει της λευκότητάς της, την πληροί με μια ομορφιά και μια δύναμη που δεν μπορούμε παρά να αποκαλέσουμε *υψηλότερες*. Ακόμα και (όταν κλονιζόμαστε, η τέχνη νικά: τη λευκή

σελίδα, την αδυναμία, το θάνατο.

Βεβαίως, το ποιητικό υποκείμενο δεν θα πάψει ποτέ να κλονίζεται – ειδικά, γιατί να γράφει; Και η όποια δύναμή του, η όποια νίκη του επί της λευκής σελίδας παραμένει πρόσκαιρη, αβέβαιη, ανά πάσα στιγμή απειλούμενη. Όμως η αποστολή του δεν σηκώνει αμφιβολία ούτε αντίρρηση: «Εκείνος που θα εγκαλέσει / το φοβερό σου εγώ / με τ' όνομά του / έβαλε μπροστά σου / αυτό το λευκό – // Επομένως» τελειώνει η Θέση «XVI.» – η πρώτη χωρίς Αντίθεση. Και η επόμενη Θέση ξεκινά με πλάγια, δηλαδή με πραγματωμένη γραφή: το ποιητικό υποκείμενο έχει υπακούσει τον Θεό (εικάζω, κατά την Κωτούλα – σεις βάχετε, ό,τι σας ταιριάζει ως Εντολέα) που προστάζει μπρος στη λευκή σελίδα: «Επομένως», *γράφε*.

Ομοίως οδηγεί στην ποίηση ο «φόβος και [ο] τρόμος», τίτλος της «[Θέσης] XIX.» αντλημένος από στίχο της ακριβώς προηγούμενης. Η πρώτη στροφή της Θέσης αυτής περιγράφει τη γένεση του ποιήματος: «Η λέξη είναι δεδομένη. / Η φωνή φωνάζει. / Η νύχτα στάζει». Η γραφή *δίδεται* – ενόσω δρα συγχρόνως μια *φωνή* – και το γύρω σκοτάδι κάτι *προσφέρει* μήπως τα γράμματα –μαύρα σαν τη νύχτα– πάνω στη λευκή σελίδα (αλλού στο ποίημα, η εικόνα του έναστρου ουρανού θα φέρει στο νου το «φωτογραφικό» αρνητικό μιας *γραμμένης* σελίδας); Ίδου μια απαστράπτουσα, ολιγόλογη δήλωση ποιητικής. Το κυριότερο: ποιητικής όχι αυθαίρετης αλλά κατακτημένης: διά της γραφής που έχει προηγηθεί – σε αυτό και στα άλλα δύο βιβλία της Δήμητρας Κωτούλα.

ΚΤΙΣΗ ΔΙΧΩΣ ΚΤΗΣΗ

Καθώς προχωρά το ποίημα, παλινωδίες συνεχίζουν να υπάρχουν, παρά την κατίσχυση της γραφής επί της λευκής σελίδας: το παράθυρο δεν είναι παρά «αντανάκλαση από το τετράγωνο λευκό της σελίδας» – κατά συνέπεια, «πεισμώνω και δε γράφω» («[Θέση] XIX.»). «Θυμώνεις. / Δε θέλεις. / Αρνεύσαι να γράφεις πια» («[Θέση] XXV.»). «Δεν είναι ευτυχία / αυτό που λαμπυρίζει. // Είναι η λευκή σελίδα» («[Θέση] XXVIII.»). Οπωσδήποτε, το ότι «νίκησες» τη λευκή σελίδα δεν επαρκεί: «η ιπποτική της σέλα / δεν μπορεί να σε κάνει πρίγκιπα», «παρामीτητα πολύ νέος / για την αιωνιότητα / που ευαγγελίζεται»

(«[Θέση] XXI»). Και όμως, και όμως: πλέον υπάρχει μια «ανοιγμένη λέξη στο μυαλό» και μάλιστα «μεθά» το ποιητικό υποκείμενο· η λευκή σελίδα «ίσως και να έχει ήδη φύγει» («[Θέση] XXII.»). Για να γεμίσει το χαρτί από «φράσεις με μελάνι» – αλλά για τούτο ευθύνονται «ένα σμήνος άγγελου» («[Θέση] XXIII.»): το ποιητικό υποκείμενο μπορεί να έδωσε μάχη για να κατακτήσει το δικαίωμα της γραφής, αλλ' εντέλει το ποίημα «υπάρχ[ει] και χωρίς εμένα».

Αυτή ακριβώς η ανάληψη ευθύνης της κτίσης (δηλαδή της μεταφοράς της ζωής στο χαρτί – ακριβέστερα: της *δημιουργίας* ζωής στο χαρτί) χωρίς, όμως, εγγύηση κτήσης, αποτελεί μια νέα πάλη: «να μη σκληρύνεις. / Να υφίστασαι το ανθρώπινο / όπως η πεδιάδα τη λύπη». Και όμως, αυτή η όντως απάνθρωπη συνθήκη επιφέρει τη δήλωση «Υπάρχει [Ανάσταση]»: «*Μετά θάνατον δεν ευδοκιμούν / μόνο τα νίκια ή τα μαλλιά σου*» («[Θέση] XXIV.»). Και ιδού, φτάσαμε στο «άγγελμα» του τίτλου: «αν δεν ήταν εκείνη [δηλαδή η λευκή σελίδα] εδώ», σε διάλογο μ' εσένα που γράφεις, «θα ήσουν παντελώς // ανυ-

περάσπιτος» («[Θέση] XXVI.»). Όστε λοιπόν η λευκή σελίδα, που «χωρίς αμφιβολία / [...] ζει / και σε δωμάτια άλλων» (άρα δεν συνιστά προνόμιο του ποιητικού υποκειμένου: είναι συνθήκη που τη μοιράζονται και άλλοι άνθρωποι) σε υπερασπίζεται. Σε υπερασπίζεται όσο υποφέρεις· και ώστε να γράφεις – πάνω της.

«Η ζωή προχωρά» («[Θέση] XXIX.»), οι νεκροί πληθαίνουν, και το ποίημα βάνει προς το τέλος του. Μα «οι στίχοι σου / δεν μπορούν να πείσουν κανέναν / ότι θ' άξιζε ν' ασχοληθείς με κάτι τέτοιο [...] // Κι όμως, μαζί τους προχωράς». Προχωράς με τους στίχους σου και με τους άλλους, που δεν έχουν πεισθεί για την αξία τους, για την αξία σου· γιατί αυτό που κάνεις (γράφοντας) απορρέει από μια σχέση «με *Κάποιον, Κάτι*»: τα πλάγια κεφαλαία δηλούν την υπερβατική φύση της κινητήριας δύναμης και του σημείου εκκίνησης της γραφής. Από εκεί απορρέει η, κατά κυριολεξία, *ποιητική άδεια* (τίτλος της καταληκτικής Θέσης «XXX.»), που σ' αυτή τη δεύτερη εμφάνισή της (μετά την πιο δειλή πρώ-

τη στη Θέση «XI.», τότε που «οι λέξεις [...] / ετοιμάζοντα[ν] να σμίξουν σε εκπληκτικές συστοιχίες»), ευθέως περιγράφει μιαν Επιφάνια. Ωστόσο αυτή καταλήγει σε ένα εμποδισμένο παρόν: «Θα μπορούσα να συνεχίσω αυτό το ποίημα / [...] αλλά με εμποδίζει το μαύρο σ' αυτήν την πληγή». Και «Πληγή» είναι ο τίτλος του χωρίου που τυπώνεται αμέσως μετά: της Αντίθεσης «I.» «Αναγκάζοντάς» μας, έτσι, να επαναλάβουμε την ανάγνωση όλων των Αντιθέσεων.

Ξαναδιαβάζουμε λοιπόν τις Αντιθέσεις που τελειώνουν με ένα ερωτηματικό «Εμείς;» Το δικαίωμα και το κατόρθωμα της γραφής, της δημιουργίας, δεν κερδίζονται άπαξ διά παντός· η νίκη δεν είναι δυνατόν με ασφάλεια να κατοχυρωθεί και να αποθηκευτεί. Παρά ταύτα, πριν το φίδι ξαναδαγκώσει την ουρά της αμφιβολίας του, θα έχουν μεσολαβήσει άκρως ενθαρρυντικές διαβεβαιώσεις και παροτρύνσεις – π.χ.: «Κράτα σφιχτά το ευλογημένο κενό / ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο» («[Αντίθεση] IV.»): «Δεν παρατήρηκα ποτέ απ' την προσπάθεια / να κάνω τους

ίσκιους ανθρώπινους» («[Αντίθεση] VIII.»)· με κορυφαία, ίσως, την εξής: «Αρνείται [υποκείμενο εδώ είναι μάλλον η λευκή σελίδα – άρα η ποίηση ως δυνατότητα] τη συνωμοσία / της πραγματικότητας / και η ανθεκτικότητά της / στο δριμύ της αλήθειας / προμηνύει μακροζωία» («[Αντίθεση] XIII.»). Αυτές δεν είναι ακριβώς οι θαυματοργές, οι ζωογόνες ιδιότητες της ποίησης, της τέχνης;

Σύσωμες οι Θέσεις και Αντιθέσεις είναι, λοιπόν, γεμάτες από παλινδρομήσεις και αμφισβητήσεις: τι μπορείς να κάνεις μπρος στη «λευκή σελίδα»; Τι σου επιτρέπεται; Από πού θα προέλθει η γραφή του ποιήματος; Εναργής απεικόνιση, αυτό το λαχάνιασμα, της ποιητικής διαδικασίας: που δεν παρέχει ποτέ εγγυήσεις επιτυχίας, ούτε καν περάτωσης. Έτσι, τα «Ποιήματα της λευκής σελίδας» προκύπτουν από έναν λυρικό στοχασμό βουτηγμένο στο όζος της αμφιβολίας και του θανάτου, στο αφυγραντικό αλάτι της δημιουργικής αγωνίας και του υπαρξιακού σκότους. Μέχρι η ποίηση να αναδυθεί από αυτά, όχι αποξηραμένη, αλλ' αντιθέτως στιλπνή, ελαφρά, απείριτη, αναπεπταμένη.

ΟΛΙΓΕΣ ΕΛΑΣΣΟΝΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ

Είναι φανερός, υποθέτω, ο θαυμασμός μου γι' αυτό το ποιητικό επίτευγμα της Δήμητρας Κωτούλα. Για να προσπατήσω, όμως, τον έπαινό μου, κρίνω σκόπιμο να σημειώσω και κάποιες απορίες ή ενστάσεις: όχι, συνεπώς, ως «γκρίνια», αλλ' ως εντοπισμό ορισμένων, κατά τη γνώμη μου, αχρείαστων στοιχείων που να μην δεν μειώνουν την ισχύ της επίτευξης, αλλ' ούτε και τη στηρίζουν – ίσως δε και ν' απειλούν να τη διαβρώσουν, έστω τόσο δια.

Και ξεκινάω από το ουσιωδέστερο. Η τελευταία Αντίθεση, «ΧV.» –συνεπώς, σύμφωνα με τη τυπωμένη διάταξή του, και ολόκληρο το ποίημα– κλείνει με τους στίχους: «Υπάρχει μια λευκή σελίδα πάνω στο τραπέζι. // Ο Διονύσιος Σολωμός ένωσε κιόλας την υγρασία της. // Εμείς; Μοιάζει, δηλαδή, σαν η ποιήτρια να (νιώθει πως) αναμετρίεται με τον Σολωμό, και να μας καλεί κι εμάς σ' αυτήν την αναμέτρηση. (Κάτι παρόμοιο έχει συμβεί και στη μόλις διότιση [«Θέση»] V.»: «Υπάρχει μια λευκή σελίδα στο τραπέζι πάνω –// Τη νιώθει ο Σολωμός υγρή, ψηλώνει ο νους, ω θάμβος πλάνο –». Αλλά σ' εκείνη την θέση, πιο εύκολα και γρήγορα προσπερνιέται.). Ακόμη κι αν δεν αναμετρίεται μ' αυτόν, παρά τον αναφέρει μόνο (μιας και το ακροτελεύτιο «Εμείς;», με απλά και όχι πλάγια στοιχεία, θα μπορούσε να συνεχίζει τον τέταρτο απ' το τέλος στίχο, τυπωμένο επίσης με απλά: «Δε βρήκανε την ψυχή μας»), δεν βλέπω τι προσφέρει αυτή η αναφορά (η μόνη σε γνωστό πρόσωπο, και δη τον εθνικό μας ποιητή), βαρύνοντας μάλιστα κατά τέτοιον τρόπο στο πέρας του ποιήματος. Τι προσφέρει στο ποίημα, και τι προσφέρει σ' εμάς που το διαβάζουμε. Σίγουρα, το υψηλό ύφος του ποιήματος δεν έχει ανάγκη τη ρητή αναφορά στον Σολωμό, η δε «αγκίστρωση» της υπαρξιακής σχέσης όλων μας –όπως έχει υπαινιχθεί ως εδώ το ποίημα– με κάποιον είδους «λευκή σελίδα», στις γνωστές δυσκολίες του Σολωμού ως προς την περάτωση των έργων του, μάλλον κινδυνεύει να μειώσει τη σημασία του ποιήματος της Δήμητρας Κωτούλα και να στενέψει το εύρος των «συνεπειών» του.

Ελδόνος βαρύτητας έντασή μου αφορά τη (γνωστή και από τα προηγούμενα βιβλία της Δήμητρας Κωτούλα) χρήση πλεγμάτων «καθέτων» ακολουθούμενων από κενό διάστημα (« / ») για να χωριστεί

ένας στίχος, ως περιττή τυπογραφική «φλυαρία» ή την ισοθέτηση «άχρηστων» παρενθέσεων («Αλλά (εγώ) το φοβάμαι»).

Λίγες, τέλος, λεξιλογικές απορίες: «αλέθει / σαν ζεστό φρέσκο γάλα», «ενεργειακό πεδίο των νεκρών», «μειωμένη λογική», «οδικών πτηνών» (αν δεν πρόκειται για εξόφθαλο τυπογραφικό λάθος).

ΘΛΙΜΜΕΝΟ ΖΩΟ

Το βιβλίο είχε αρχικώς, προ ετών, ανακοινωθεί μόνο με τον τίτλο *Ποιήματα της λευκής σελίδας* και, όπως επιβεβαιώνει η έκτη σελίδα του, σε μια αρχική μορφή του ήταν έτοιμο από το 2019. Όμως, το έτος έκδοσής του, δυο χρόνια αργότερα, έφτασε να περιέχει και μια δεύτερη ενότητα, τη σειρά ποιημάτων με τίτλο “Animal Triste” [γαλλ.: Θλιμμένο ζώο], γραμμένη, όπως δηλώνεται στο τέλος της, την «Άνοιξη-Καλοκαίρι 2020», δηλαδή εν μέσω πανδημικού εγκλεισμού. Εκ πρώτης όψεως, μπορεί να μοιάζει ριψοκίνδυνο, αυτό το στοιχείο της Δήμητρας Κωτούλα –η οποία «επέτρεψε» το ασυνήθιστο μεγάλο διάστημα των δεκατριών ετών μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου βιβλίου της–, να εμφανίσει τόσο πρόσφατη εργασία της, αλλ' απέδωσε. Μάλιστα, θα προκαταβάλω τη γνώμη μου πως πρόκειται για την πιο ώριμη, μέχρι τώρα, ελληνική καλλιτεχνική απόκριση (απ' όσες τυχαίνει να γνωρίζω) στη συνθήκη που ακόμα διανύουμε. Αν τούτο ισχύει, το “Animal Triste” δικαιούται να θεωρηθεί ακριβώς απόδειξη της δυνατότητας η κατίσχυση και το ρίζωμα της ποιήσης στη λευκή σελίδα –το έπαθλο της αγωνιώδους, δημιουργικής και υπαρξιακής πάλης του πρώτου μέρους του βιβλίου– να είναι και η δημιουργική έκβαση κάθε δυσμενούς συνθήκης, όπως, π.χ. της πανδημίας.

«Το ζώο μου είναι στο είδος του μοναδικό», ξεκινά το εναρκτήριο, φερώνυμο ποίημα. Πέντε στίχους πιο κάτω, η φράση γίνεται: «Το ζώο μου είναι στη θλίψη του μοναδικό». Η «ζέστη» που «ανεβαίνει», οι νεκροί, η αναμονή πως «μερικά καλοκαίρια μετά / θα έχει τελειώσει ο θερισμός» και «οι γέροντες θα επιστρέψουν / στα παγκάκια της συντροφειμένης μοναξιάς τους», η επίκληση στην «κοινόχρηστη θλίψη του μαγιάτικου ακάλυπτου» σημαίνουν υπαινικτικά αλλά καιρίαι τον εγκλεισμό λόγω πανδημίας.

[Και ας (μου) δημιουργεί κάποια σύγχυση η χρήση του β' ενικού προσώπου: είναι πάντα το ίδιο; Π.χ. στους στίχους «Τους νεκρούς σου τους έκαψες;» και «ενώπιόν σου θα κριθώ;»]

Η αγωνία, λοιπόν, του εγκλεισμού και οι βιωμένες αντιφάσεις της συνθήκης αυτής εντοπίζονται παντού, στα κατά κύριο λόγο ολιγόστιχα ποιήματα. Και είναι, αυτές οι «αντιφάσεις της συνθήκης», κατοπτρισμός των συνεχών παλινδρομήσεων των *Ποιημάτων της λευκής σελίδας*. Η ελπίδα να «χορέψουμε αγκαλιασμένοι» ακολουθεί την ασθήση της «συντριβής». Όμως η φύση –μέρος της, βεβαίως, είναι και ο ιός που «απλά εισχώρησε», «αυτό το περιφραγμένο καλοκαίρι»– παραμένει σωτήρια, ή έστω παρηγορητική, και μέσα στο πένθος: «Τη μέρα που δίνει τυλιγνός / τόσες ψυχές στον μανδύα της / [...] με πιάνει απόγνωση / [...] και με κρατάει / καρφωμένη στο πλατύσκαλο εκεί / να πλημμυρίζω άστρα». Τα μυρμήγκια, μας κι «ανεμώδιστα γλιστρούν» γίνονται ζηλευτά όντα, και «διδάσκουν την αφοσίωση». «Αθώα κοτούφια έρχονται / στην τάρταρα μου». «Το φύλλο δυνατό και σαρκώδες / ανασαίνει φτερουγίζοντας». Ωστόσο, ακόμα και το «φως», αυτό το κατ'εξοχήν πανίσχυρο κι ελεύθερο στοιχείο του σύμπαντος, υπ' αυτές τις συνθήκες, αστράφτει «εγκλωβισμένο στον ορίζοντα».

Και αν ακόμα, κατά τόπους (π.χ. στα ποιήματα «Λυπημένο ποίημα», «Ξαφνικά», ή «Ήταν»), η Δήμητρα Κωτούλα αποτολμά να ακροβατήσει ως το μελό (υπό το σήμα, πιθανώς, του Τάσου Λειβαδίτη, στίχους του οποίου προτάσσει ως επιγραφή αυτής της ενότητας), και αν η μεστωμένη αρτιότητα και ο οίγυρος βηματισμός δεν χαρακτηρίζουν αυτή την ενότητα στο βαθμό που διατρανώνονται στα *Ποιήματα της λευκής σελίδας*, δεν έχει μεγάλη σημασία: αυτές οι ποιητικές σημειώσεις υπαρξιακής συνθήκης είναι η τίτλη της πεζής ζωής· μπορούμε να τις φανταστούμε ως ισχνά αλλ' ισχυρά ποιήματα, μέσα σε ένα συνεχές, σιωπηρό, ένδοτο πεζό. Από τη μια, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι η γειννίαση με τον αγώνα και το θρίαμβο της πρώτης ενότητας του βιβλίου αδικεί αυτά τα λιγότερο «φιλόδοξα» ποιήματα. Από την άλλη, όμως, είναι θεμιτό να υποθέσουμε πως ακριβώς επειδή η ποιήτρια πλέον δεν φοβάται τη λευκή σελίδα, κι έχει συνάψει

μαζί της γόνιμη ειρήνη, μπορεί – και δικαιούται· έχει κερδίσει αυτό το δικαίωμα– να αποκριθεί στο εκτυπωτικό λευκό (ή στο ισοδύναμό του: το χαίρον μαύρο) και με αυτόν τον «ήσσονα», «ήσυχο» τρόπο. Μετά τη μάχη και τον κόπο της αναμέτρησης με τη λευκή σελίδα, η «χαλάρωση», η ειρηνευση –θα λέγαμε–, που ίσως αποτελούν κι ένα είδος «αυτο-συγχώρησης», επιτρέπουν στην ποιήτρια να γράψει πιο «απλά» (θεαματικά «απλούστερα», τώντι, από οποτεδήποτε άλλοτε). Και σχεδόν να αποδεχθεί πια τη σιωπή ως ποιητική δυνατότητα, αντί ως αγωνία, όπως βιωνόταν πιο πριν: «Η ζωή τυλίγεται γύρω μας ξανά / σαν αγράμπελη. / Το φλόγαρο μοτέρ της ποίησης / σε λίγο θα πάψει». Και, κλείνοντας την ενότητα αυτή –και, μαζί της, όλο το βιβλίο– να διατυπώσει μια (αινιγματική) «Βεβαιότητα»: «Δεν είναι αργά να γεννηθούμε / αλλιώς // κι αυτό απομένει ίσως η μόνη / βεβαιότητα».

Ίσως εντέλει το «Θλιμμένο ζώο» –και, μαζί του, όλο το βιβλίο που το περιέχει– να είναι η απόκριση –μία απόκριση· άλλη μία απόκριση– της Δήμητρας Κωτούλα στο ζητούμενο που η ίδια έχει διατυπώσει σε κείμενο της για τον Σεφέρη (*Τα Νέα*, «Βιβλιοδρόμος», 4-5/12/2021): με ποιον τρόπο θα «αναλάβουμε τον πιο μεγαλειώδη ρόλο μας: τη σχέση με την προσωρινότητα».

Η «ΔΥΣΚΟΛΗ ΑΠΟΛΑΥΣΗ»

Οπωσδήποτε, στην τέχνη όπως και στη ζωή, είναι δυσχερέστερη η πειστική διατύπωση μιας βεβαιότητας ή μιας πίστης (αν δεν θέλουμε να ακούγονται φτηνές και κίβδηλες), κι ευκολότερη (και συναρπαστικότερη, για το αναγνωστικό κοινό) η παρακολούθηση και η καταγραφή μιας διαμάχης, μιας αντίθεσης, μιας αντιπαράθεσης. Από την άλλη, η «απλή» διατύπωση μιας βεβαιότητας ή μιας πίστης, όταν θεμελιώνεται σε *ποιητικά* στέρεο υπόβαθρο –όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Δήμητρας Κωτούλα–, όταν πατά γερά σ' αυτό, μπορεί να επιτύχει μια δραστηκότερη επιτάχυνση και να φτάσει γοργότερα το στόχο της, συγχρόνως κρατώντας περισσότερη απ' τη θερμότητα του ζέοντος κέντρου απ' όπου εκπορεύεται. Και τότε, εύκολα ξεφράζει απ' την *απλοϊκή* ρήση, που ίππεται δίχως ερείσματα, γλιστρά σε αβέβαιη επιφάνεια, πλέει χλιαρά σε επίπεδο ρηχό.

Βεβαίως, η βαθιά θεμελίωση (διά της τέχνης) απαιτεί και βαθύτερη εξέταση (διά της αναγνώσεως): η ποίηση της Δήμητρας Κωτούλα δεν μας χαρίζεται (πάντα) εύκολα. Όμως, το άξιο λόγου στη σύγχρονη μας τέχνη δεν απαιτεί εξοικείωση, άσκηση, προσπάθεια, για να το κατανοήσουμε και να το απολαύσουμε; Έχουμε καταβάλει προσπάθεια –και συνεχίζουμε– για να εξοικειωθούμε με –για να μάθουμε να «διαβάζουμε»– τη φιλική γραφή του Ντέιβιντ Λιντς ή του Γκοντάρ, τη μουσική γραφή της Μπιγιόρκ ή του Λίγκετι, για να μη μιλήσουμε για την αφηρημένη ζωγραφική ή τα μεταμοντέρνα εικαστικά. Ακόμα και τη «δύσκολη» πεζογραφία –του Κούντερα ή του Φάις, φερειπείν–, την επιβραβύει η μερίδα του αναγνωστικού κοινού που καμαρώνει ως καλλιεργημένη και ενήμερη: την αγοράζει, τη διαβάζει, τη συζητά. Γιατί, λοιπόν, μόνο στην ποίηση αρνούμαστε τη δεκτικότητά μας, την ετοιμότητά μας, τη διάθεση για εξοικείωση, για τριβή, για άσκηση; Πώς γίνεται, απ’ όλες τις τέχνες, η ποίηση να υποφέρει πιο πολύ από την αδιαφορία των καλλιεργημένων αναγνωστών, υπό το πρόσχη-

μα πως είναι «δυσνόητη» ή με τη χυδαία δικαιολογία πως «έχει χάσει επαφή με το κοινό», και άλλες φαιδρότητες που δεν τολμά να ξεστομίσει κανένας σοβαρός φιλόμουςος, φιλότεχνος ή σινεφίλ; Πολύ επιγραμματικά κι ακόμα περισσότερο σχηματικά: πιστεύω πως η σύντομη απάντηση βρίσκεται αφενός στην ευρέως διαδεδομένη παρεξήγηση πως η ποίηση –αυτή! μία από τις αρχαιότερες των τεχνών– δεν είναι τέχνη αλλά «έκφραση» συναισθημάτων και εντυπώσεων – άρα οφείλει να είναι «άμεσα» «προσπελάσιμη». Και αφετέρου, στην απαιτητή ταύτιση του σύντομου με το εύκολο και εύληπτο: όλοι μπορούμε να γράψουμε δέκα κατανοητές φράσεις σε μια σελίδα, αλλ’ όχι ένα ογκώδες μυθιστόρημα – συνεπώς το μυθιστόρημα, ως «κάτι άλλο» από καθημερινή, στοιχειώδης ομιλία, «δικαιούται» να είναι «απαιτητικό» και «δύσκολο», ενώ η ποίηση όχι. Όμως αυτά είναι αντικείμενο μιας μεγάλης (και εξαιρετικά σημαντικής για τα πνευματικά πράγματα) συζήτησης, που δεν είναι της παρούσης.

Παρά ταύτα, εύχομαι τούτο το κείμενο και όσα ακολουθήσουν

να σας πείσουν –αν χρειάζεται να πεισθείτε– ότι αξίζει να διαβάσετε και κάποια βιβλία «απαιτητικής» ποίησης: η ολοένα αυξανόμενη απόλαυση που θα αποκομίζετε, θα ανταμείβει τους κόπους σας.

ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΗΛΩΣΕΙΣ

Πρόθεσή μου είναι τα κριτικά κείμενα που θα στεγάσει αυτή η άτακτη στήλη, «Τι κάνουν τα λόγια» (παραλλαγή του «Με τα λόγια (γίνεται)», άλλου κριτικού εγχειριματός μου, με τη μορφή επιμέλειας –άρα επιλογής, άρα (διά)κρισης– ποιητικών εκδηλώσεων), να αποτελούνται από τρία άνισα μέρη. Πρώτα, μια σύντομη υποδοχή περί τέχνης και κριτικής, με αναφορές σε σκοπό, κριτήρια, προτιμήσεις, προτεραιότητες, και προβλήματα που μου φαίνονται κρίσιμα και επίκαιρα. Μετά, το κύριο σώμα: η κριτική ενός ή περισσότερων βιβλίων. Τέλος, μια λακωνική δήλωση (εμπνευσμένη από τη σύγχρονη εκδοτική πρακτική στα διεθνή επιστημονικά περιοδικά) για τη σχέση μου με τις/τους κρινόμενες/ους συγγραφείς. Αν η πρώτη ενότητα ξενίσει λίγο (παρότι τη θεωρώ

αναγκαία και την ελπίζω χρήσιμη, ιδιαίτερος δε στο παρόν τοπίο έκδοσης, παρουσίωσης, και κριτικής της ποίησης), ίσως η τρίτη φανεί ολωσδιόλου αλλόκοτη. Ωστόσο, θεωρείται σήμερα απαραίτητο, όσες/οι ερευνούν ένα επιστημονικό ζήτημα, να δηλώνουν, στη δημοσίευση των αποτελεσμάτων τους, κάποια σημαντικά (οικονομικά και άλλα) στοιχεία σχετικά με την έρευνά τους. Όχι για να θέσουν τα συμπεράσματά τους υπό αμφισβήτηση· η αξιοπιστία οιασδήποτε μελέτης εξαρτάται αποκλειστικά και μόνον από την καταλληλότητα και τη σωστή εφαρμογή των μεθόδων της, την ορθή εξαγωγή και παράθεση των δεδομένων, και την εγκυρότητα της ανάλυσής τους. Αλλά για λόγους διαφάνειας. Κατ’ αναλογία, νομίζω πως δεν θα ήταν εντελώς άχρηστο και ανώφελο για τις/τους αναγνώστ/ρι/ες, κάθε κριτικός να δηλώνει τη σχέση του με τα πρόσωπα των οποίων τα έργα κρίνει.

Λοιπόν:

Γνώρισα προσωπικώς τη Δήμητρα Κωτούλα το 2012. Έχουμε συνεργαστεί στο «Με τα λόγια (γίνεται)» και αλλού. ■